

Research Article

Uluslararası hukuk ve havacılık güvenliği bağlamında zorla indirme: Belarus vakası

Ahmet Ateş

Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, Konya, Turkey

ARTICLE INFO

* Corresponding author
ahmetatesciu@hotmail.com

Received August 06, 2021
Revised August 28, 2021
Accepted August 31, 2021

Ahmet Ateş
 0000-0002-4026-7522

ÖZET

Sivil Havacılık, başta dünya ticaretinin sürdürülebilirliği olmak üzere insanlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı açısından da önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Devlet dışı aktörlerin gerçekleştirdiği terör ve suç eylemleri, devletleri bu alanda daha fazla güvenlik önlemi almaya itmiştir. Böylece havacılık güvenliği uluslararası hukukun önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Ancak devletlerin bu alana yönelik ihlalleri, havacılık güvenliği alanında yeni bir takım tartışmaları ve bazı kavramları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada Belarus uçak indirme olayı uluslararası hukuk ve havacılık güvenliği bağlamında analiz edilmiştir. Devletler tarafından gerçekleşen ihlallerin bir sonucu olarak havacılık jeopolitiği ve potansiyel siyasi kavramlarının ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın havacılık güvenliği terminolojisine katkı sağladığı savunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Havacılık Güvenliği, Havacılık Jeopolitiği, Potansiyel Siyasi, Belarus

Forced landing in the context of international law and aviation security: The case of Belarus

ABSTRACT

Civil Aviation is considered an important field in terms of sharing of knowledge and experience among people, especially in the sustainability of world trade. The terrorist and criminal acts by non-state actors have pushed states to take more security measures in this area. Thus, aviation security has become an important field of international law studies. However, the violations of the states in this area have revealed a new set of discussions and some concepts in the field of aviation security. In this study, the Belarusian landing case was analyzed in the context of international law and aviation security. It has been concluded that aviation geopolitics and potential political concepts have emerged as a result of violations by States. In this context, it can be argued that the study contributes to aviation security terminology.

Keywords: International Law, Aviation Security, Aviation Geopolitics, Potential Political, Belarus

1. Giriş

Havacılık, sürdürülebilir bir dünya ticareti, insan ve kargo taşımacılığının daha sağlıklı yapılması, toplumlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımının artması açısından oldukça önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Nitekim havaalanlarına ve uçaklara karşı gerçekleşen suç eylemleri ve bunların doğurduğu sonuçlar, havacılık güvenliğini daha da gerekli kılmıştır.

Bu stratejik alanın korunması bağlamında havacılık güvenliği çalışmaları başlamış ve bunun sonucunda devletlerin de dahil olduğu konvansiyonlar yapılmış ve

örgütler kurulmuştur. Havacılık alanında hızla artan güvenikleştirme yaklaşımları, uluslararası hukuka uygun evrenselleşme anlayışını motive etmiştir. Nitekim 1944 yılında Chicago Konvansiyonu ile havacılık güvenliği alanında yeni bir süreç belirmiş ve sonrasında imzalanan konvansiyonlar ve kurulan örgütler ile dünya genelinde güvenlik, düzenleme ve standartlaşma konusunda önemli adımlar atılmıştır. BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyinde alınan kararlar da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Havacılık güvenliğinin uluslararası hukuk dayanakları olarak da kabul edilen bu gelişmeler, başta havaalanları

olmak üzere uçakları da içine alan pek çok uygulama ve teamülün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yolcu ve kargo güvenliği düşünülerek ortaya çıkan bu uygulama ve teamüller zaman içerisinde yaşanan olaylara göre revize edilmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen havacılık güvenliğini ihlal eden olaylar yaşanmaya devam etmiştir. Belarus devleti tarafından indirilen yolcu uçağı bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu olayı önemli kılan gerekçe ise bazı uluslararası anlaşmalara taraf olan bir devletin uluslararası hukuku ihlal etmesidir.

Bu çalışmanın amacı devlet eliyle uluslararası hukukun ihlal edilmesinin beraberinde ne gibi yeni uygulamaları gündeme taşıyabileceğini tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmanın birinci başlığı altında uluslararası hukuk ve havacılık güvenliği ilişkisi tartışılmıştır. İkinci başlık altında havacılık güvenliğinin uluslararası hukuk açısından dayanakları ele alınmıştır. Üçüncü başlık altında Belarus uçak indirme eylemi ile uluslararası hukukun nasıl ihlal edildiği analiz edilmiştir. Dördüncü başlık altında bu olay karşısında ne tür uluslararası tepkilerin ortaya çıktığı üzerinde durulmuştur. Beşinci başlık altında Belarus vakasında olduğu gibi devletlerin uluslararası hukuku nasıl ihlal ettiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Bolivya ve İran olayları uluslararası hukuk açısından incelenmiştir. Altıncı başlık altında bazı devletlerce gerçekleştirilen uluslararası hukuk ihlallerinin ne tür tartışmalara yol açtığı incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise devletlerin uluslararası hukuku ihlal etmesinin bir sonucu olarak, havacılık jeopolitiği ve potansiyel siyasi kavramlarını içine alan yeni bir takım uygulamaların ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk uluslararası toplumun hukuku olarak kabul edilmektedir. Pazarıcı'ya göre uluslararası hukuk, devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanmamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplum bütünü'nün genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır [1]. Bu tanım çerçevesinde uluslararası hukukun çeşitli dayanaklarının olduğu ve oldukça geniş bir alan ile ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Havacılık güvenliği kuşkusuz bu alanların başında gelmektedir. Nitekim BM Genel Kurulu ve Güvenlik konseyi kararları olmak üzere imzalanan konvansiyonlar bu alanda ortaya çıkan uluslararası hukuk dayanakları olarak kabul edilmektedir. Uluslararası toplum, havacılık güvenliği konusunda devletleri motive etmek, onların etkileyici, önleyici ve caydırıcı önlemler almasını sağlamak için bu tür adımlar atmıştır [2].

3. Havacılık Güvenliği ve Uluslararası Hukuk Açısından Dayanaklar

Havaalanları ve uçaklarda yaşanan terör ve diğer suç

eylemleri havacılık güvenliği alanında ulusal ve uluslararası ölçekte daha fazla uygulamanın ve metodolojik çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin 1968 ve 1973 yılları arasında 364 ten fazla uçak kaçırma olayı gerçekleşmiştir. Yaşanan bu olayların önlenmesi amacıyla yolcuların bagajları aranmaya başlamıştır. İlk olarak ABD Federal Havacılık İdaresi tarafından başlatılan bu uygulama, kısa sürede uluslararası çapta bir uygulamaya dönüşmüştür [3]. 11 Eylül saldırıları ile havacılık güvenliği açısından yeni bir dönem başlamış, havaalanları, hava araçları ve düzenleyici kuruluşlara yönelik daha etkili politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir [4, 5, 6]. Nitekim ABD'de aynı yıl Havacılık ve Taşımacılık Güvenliği Kanunu çıkartılmıştır [7, 8]. Bu dönemde başlayan uygulamalar ABD örneğinde olduğu gibi ulusal çapta başlamış ve zaman içerisinde uluslararası ölçekte uygulamalar haline gelmiştir. Öte taraftan havacılık güvenliği kapsamında önemli bir takım metodolojik yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Yoo ve Choi Analitik Hiyerarşi Prosesi (Analytic Hierarchy Process, AHP) olarak bilinen karar verme tekniğini havacılık güvenliği kapsamında kullanmıştır [3]. Benzer şekilde Temasi ve Demichel mühendislik alanında kullanılan Güvenilirlik, Kullanılabilirlik, Sürdürülebilirlik ve Emniyet (Reliability, Availability, Maintainability and Safety, RAMS) tekniğini havacılık güvenliği alanına uyarlamıştır [9]. Bu bağlamda havacılık güvenliğinin hem uygulamada hem de teoride önemini koruyan önemli bir çalışma alanı olduğu savunulabilir.

Havacılık güvenliğini tanımlamaya yönelik girişimler incelendiğinde birbirine benzeyen tanımların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Enerstvedt, havacılık güvenliğini her türlü yasa dışı eylemi engelleme olarak tanımlamış ve devletleri ana aktör olarak kabul etmiştir. Bu tanıma göre devletler, kişileri, uçakları, havaalanlarını ve temel insan haklarını ihlallere kaşı korumalıdır [10]. AB Komisyonu benzer bir tanım yaparak havacılık güvenliğini kişi ve malların yasa dışı müdahalelerden korunması olarak değerlendirmiştir [11]. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği de havacılık güvenliğini güvenli taşımacılık bağlamında ele almış ve hükümetler arası işbirliğinin artırılması, evrensel standartların uygulanması, bilgi paylaşımının sağlanması ve yeni teknolojilere uyum sağlama olarak tanımlamıştır [12]. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (International Civil Aviation Organization, ICAO) ise havacılık güvenliğini Annex 17'de sivil havacılığın yasadışı eylemlere karşı korunması olarak tarif etmiştir [13]. Tüm bu tanımlar çerçevesinde havacılık güvenliğinin hem yolcu hem de kargo taşımacılığı bakımından elzem bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan havacılık güvenliğinin uluslararası hukuk çerçevesinde pek çok dayanağı bulunmaktadır. BM Genel Kurul ve Güvenlik Konseyinin kararları havacılık

güvenliğinin başlıca dayanakları olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte 1937 Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1944 Chicago Konvansiyonu (Uluslararası Sivil Havacılık Konvansiyonu), BM Tüzüğü, 1958 Açık Denizlere İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1963 Tokyo Konvansiyonu, 1970 Lahey Sözleşmesi, 1971 Montreal Konvansiyonu ve Bonn Deklarasyonu havacılık güvenliğinin uluslararası hukuk dayanakları olarak kabul edilebilir [2, 14]. Tüm bu dayanaklar havacılık güvenliğini ihlal edecek girişimleri önlemede caydırıcı hukuksal kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Ancak uluslararası ilişkilerin anarşik doğası ihlallerin yaşanmasını önleme konusunda yetersiz kalmaktadır. Belarus uçak indirme olayı bu kapsamda değerlendirilebilir.

4. Belarus Uçak İndirme Olayı ve Uluslararası Hukuk

Ryanair'e ait FR4978 sefer sayılı uçak, Yunanistan'ın başkenti Atina'dan 23 Mayıs Pazar günü Litvanya'ya gitmek için havalanmıştı. Ancak Belarus hava kontrolörü, pilotlara bomba ihbarı yapmış ve acil iniş çağrısında bulunulmuştur [15]. Dahası bu çağrı yalnızca uyarı aşamasında kalmamış, Belarus hava kuvvetlerine ait savaş uçakları yolcu uçağına eşlik ederek onu iniş yapmaya zorlamıştır. Uçak indikten sonra iki yolcu tutuklanmış ve uçağın tekrar yoluna devam etmesine izin verilmiştir [16]. Uçağın güvenlik gerekçesi ile indirilmesi her ne kadar da havacılık güvenliği açısından açıklanmaya çalışılsa da bu olayın çok katmanlı bir uluslararası soruna dönüştüğü iddia edilebilir.

Bu olayı uluslararası bir sorun haline getiren gelişmeler üç madde üzerinden değerlendirilebilir. İlk olarak uçağın iniş güzergahı olan Litvanya'nın Vilnius şehrine daha yakın bir noktada savaş uçakları ile inmeye zorlanarak daha uzak olan Minsk'e indirilmesi önemli bir tartışma konusu olarak kabul edilmektedir [15]. Burada bazı noktalar bu eylemin hedefinin bomba olmadığını gösteren önemli parametreler olarak kabul edilebilir. Nitekim Belarus tarafından yapılan uyarıda bombanın Vilnius'ta aktif hale getirileceği iddia edilmiş, ancak askeri uçaklar yolcu uçağına inmeye zorlamıştır. Kısaca ülke güvenliğini tehdit etmeyen bir uçağın Belarus hava kuvvetlerince indirmeye zorlaması farklı bir amaçlarının olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak Belarus hükümeti, bomba ihbarını Hamas tarafında gönderilen bir elektronik postaya dayandırmış ve bu mailin Minsk Ulusal Havaalanına İsviçre'den geldiğini iddia etmiştir. Ancak İsviçreli yetkililer bu iddianın gerçeği yansıtmadığını savunmuştur. Dahası İsviçre elektronik posta sağlayıcısı Proton teknoloji, Belarus devlet yetkililerinin ortaya attığı bu iddiayı destekleyen bir kanıt olmadığını ileri sürmüştür [15].

Üçüncü olarak indirilen yolcu uçağındaki yolculardan ikisinin gözaltına alınması bu olayı uluslararası gündeme

taşıyan diğer bir önemli gelişme olarak kabul edilebilir. Belaruslu muhalif gazeteci Protasevich ve kız arkadaşı Sofia Sapega göz altına alınmıştır. Ayrıca Litvanya'da okuyan üç Rus vatandaşının Minsk Havaalanında kalması bu olayı daha da ilginç hale getirmiştir [17].

Yukarıda üzerinde durulan gelişmeler uluslararası hukuk bağlamında değerlendirildiğinde 1944 Chicago Konvansiyonu ve 1971 Montreal Konvansiyonunun ihlal edildiği anlaşılmaktadır [18]. Chicago konvansiyonunun birinci maddesinde devletlerin ülkeleri üstündeki hava sahası üzerinde tam ve münhasır hakimiyete sahip oldukları savunulmuş ve müdahale izni verilmiştir. Ancak aynı konvansiyonun mükerrer üçüncü maddesinde taraf devletlerin sivil uçaklara karşı silah kullanmaktan geri durması ve müdahale durumunda uçaktaki kişilerin ve uçakların tehlikeye atılmaması vurgulanmıştır [19, 18]. Belarus olayında askeri uçaklar sivil bir uçağı indirmeye zorlamış, uçağı ve yolcuları tehlikeye atmıştır. Bu açıdan konvansiyonun sivil uçaklara karşı silah kullanılmasını içeren maddeyi ihlal ettiği iddia edilebilir. Öte taraftan 1970 Montreal konvansiyonunun birinci maddesinde yanlış bilgiler vermek suretiyle uçuş halindeki bir uçağın emniyetini tehlikeye düşürmek suç sayılmıştır. Aynı konvansiyonun onuncu maddesinde Âkit Devletlerden birinci maddede belirtilen suçların işlenmesini önlemek amacıyla, uluslararası ve millî hukuka göre her türlü tedbir almaya çalışması talep edilmiştir. Ayrıca Âkit devletlerden yolcu ve mürettebatın yollarına devam etmeleri için kolaylaştırıcı önlemler alması talep edilirken, uçak ile taşıdığı yükün meşru sahiplerine iade edilmesi istenmiştir [20]. Belarus hükümeti, birinci maddeyi ihlal ederek yanlış bilgi vermiş, uçağın güvenliğini tehlikeye atarak inmesini sağlamıştır. Ayrıca konvansiyonun onuncu maddesinde belirtildiği gibi tedbir almamış, bomba ihbarı bağlamında alınacak önlemlerin aksine iki yolcuyu tutuklamıştır. Bu açıdan Montreal Konvansiyonunun onuncu maddesinin de ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Belarus, 1971 yılında Montreal Konvansiyonunu ve 1988 yılında Havalimanlarında Hukuki Olmayan Şiddet Davranışlarının Önlenmesi Protokolünü imzalamıştır. Bu açıdan Belarus'un yalnızca uluslararası teamülleri yok saymakla kalmadığı kendinin de taraf olduğu bir anlaşmaya uymadığı görülmektedir [21, 22].

5. Uluslararası Tepkiler

BM'nin bir kuruluşu olan ICAO, yaşanan bu olay karşısında oldukça endişeli olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Organizasyon, görünürde bir terör eylemini önlemek amacıyla taşıyan bu indirme eyleminin uluslararası havacılığın temel ilkelerini belirleyen 1944 Chicago Konvansiyonunu ihlal ettiğini savunmuştur [23]. Litvanya hükümeti yaşanan bu olayı uluslararası topluma yönelik bir

saldırı olarak değerlendirmiş ve sivil bir uçağın askeri bir güç tarafından kaçırıldığını savunmuştur [23]. Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki, Belarus tarafından gerçekleştirilen uçak indirme eylemini devlet terörü olarak görmüş ve bu olayın cezasız kalmaması gerektiğini savunmuştur [24]. Nato Genel Sekreteri Jens Stoltenberg bu olayı tehlikeli ve ciddi bir olay olarak yorumlamıştır [25]. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen yaptığı açıklamada, bu olayı uçak kaçırma eylemi olarak tanımlamış ve bunun birtakım sonuçları olacağını savunmuştur [26, 27]. AB aldığı kararlar doğrultusunda Belarus Havayolları'nın AB hava sahasını ve havaalanlarını kullanmasını yasaklanmıştır [28, 24].

6. Benzer Olaylar

Belarus uçak indirme olayı uluslararası ölçekte yaşanan ilk olay değildir. Geçmişte de benzer olaylar yaşanmış ancak bu olayda olduğu gibi yeterli desteği alamamıştır. Örneğin 2013 yılında yaşanan Bolivya devlet uçağı olayını da havacılık güvenliği ihlali olarak kabul etmek mümkündür. Hava Seyrüseferinin Tanzimine İlişkin Sözleşmesi ve Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi hava araçları arasında devlet ve sivil ayrımı yapmasına karşın [29] bu olayın da uluslararası hukuku ihlal etmesi Belarus olayı ile önemli bir benzerlik olarak kabul edilebilir. Bu olayda da bazı AB devletleri, ABD'nin istihbarat sızdırma Edward Snowden'in Bolivya devlet uçağında olduğundan şüphelenmiş ve bu uçağın Fransa ve Portekiz hava sahasını kullanmasına izin vermeyerek Viyana'ya zorunlu iniş yapmasını sağlamıştır. Ancak Snowden'in uçakta olmadığı anlaşılmıştır [30, 31, 32]. Bolivya BM temsilcisi Sacha Llorenti, yaşanan bu olayın bir uluslararası hukuk ihlali olduğunu savunmuştur [33].

İran, 2020 yılında Ukrayna Uluslararası Havayoluna ait yolcu uçağını vurmuş ve 176 yolcunun ölümüne neden olmuştur [34]. Kanada, Ukrayna, İsveç ve Birleşik Krallık yolcularının da bulunduğu bu yolcu uçağının İran tarafından düşürülmesi kısa sürede dünya gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Kanada Başbakanı Justin Trudeau, ölen her bir vatandaşı için adalet istemesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Yaşanan bu olay diğer olaylarda olduğu gibi bir uluslararası hukuk ihlali olarak kabul edilebilir. Nitekim İran, Chicago Konvansiyonu taraf olmuş bir devlet olmakla birlikte bu sözleşmenin mükerrer üçüncü maddesinde belirtilen silah kullanmama ilkesini çiğnemiştir. Ayrıca BM şartının ikinci maddesinin dördüncü bendinde belirtilen BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir şekilde tehdit veya güç kullanımından kaçınılması ilkesi de ihlal edilmiştir [35].

Sonuç olarak devletlerin uluslararası hukuku ihlal etmesi havacılık güvenliği konusunda yeni birtakım yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.

7. Havacılık Jeopolitiği ve Potansiyel Siyasi

Bazı devletlerin uluslararası hukuku ihlal ederek sivil uçaklara karşı bir takım eylemlere girişmeleri, havacılık güvenliği alanında yeni birtakım tartışmaları gündeme taşımıştır. Örneğin Weber, devletlerin uluslararası hukuku ihlal ederek sivil uçaklara müdahalesini, sivil havacılıkla ilgili uluslararası normların zayıflatılması anlamına geldiğini savunmuştur. Buna göre Weber, havayolu işletmelerinin artık uçuş planlarını jeopolitik risklere göre hesaplaması gerektiğini savunmuş ve bunun bir zorunluluk olduğunu iddia etmiştir. Dahası Weber, devletler tarafından gerçekleşen bu tür uçak kaçırma eylemlerinden kaçınabilmek için havayolu işletmeleri yolcuların siyasi faaliyetlerini de kontrol etmek zorunda kalabileceğini öngörmüştür [22]. Bu yaklaşımlar ışığında havacılık güvenliği alanında ortaya çıkan tartışmalarda havacılık jeopolitiği ve siyasi yolcu kavramları önemli bir tartışma konusu olacaktır.

8. Sonuç

Dünya ticaretinin sürdürülebilirliği başta olmak üzere insanlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımının artması açısından sivil havacılık önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanı hedef alan terör ve suç eylemleri, devletleri bu alana yönelik uluslararası güvenlik önlemleri almaya itmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan anlaşmalar ve uluslararası örgütler havacılık güvenliğini uluslararası hukukun önemli bir çalışma alanı haline getirmiştir. Havaalanları ve hava araçlarını kapsayan bu çalışmalar beraberinde pek çok uygulamanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak sivil havacılık kapsamında ortaya çıkan uluslararası hukuk normlarının devletler tarafından zayıflatılması, havacılık güvenliği alanında yeni bir takım yaklaşımların ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Havacılık jeopolitiği ve potansiyel siyasi kavramları bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Havayolu işletmeleri uçuş rotalarını planlarken İran, Bolivya ve Belarus'da yaşanan olayları dikkate almak mecburiyetindedir. Kısaca havayolu işletmeleri risk haritaları üzerinden uçuş rotalarını daha ayrıntılı düzenlemeleri gerekmektedir. Nitekim benzer ihlallerin yaşanma olasılığı uluslararası ilişkilerin anarşik doğası nedeniyle halen devam etmektedir. Bu durum havacılık jeopolitiği olarak kavramsallaştırılmıştır. Bununla birlikte Belarus olayında olduğu gibi potansiyel siyasilerin seyahatlerine yönelik bir takım kısıtlamalar getirilme ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Fakat bu kısıtlamalar ICAO'nun kuruluş prensiplerinden biri olarak kabul edilen uluslararası sivil havacılığın tüm dünyada düzenli ve emniyetli gelişimine yardımcı olma hedefine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- [1] Pazarıcı, H. 2013, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi: Ankara.
- [2] Abeyratne, R. Lr., 2018. Aviation Security Legal And Regulatory Aspects, London: Routledge.
- [3] Yoo, K. E. ve Choi, Y. C., 2006. Analytic Hierarchy Process Approach for Identifying Relative Importance of Factors to Improve Passenger Security Checks at Airports, Journal of Air Transport Management, 135-142.
- [4] Price, J. C. ve Forrest, J. S., 2016. Practical Aviation Security Predicting and Preventing Future Threats, Oxford: Elsevier.
- [5] Harrison, J., 2008. Aviation Security Practice and Education: 1968 Onward, The Context Of Aviation Security Management (Edt. Andrew R. Thomas), London: Greenwood Publishing, 9-25.
- [6] Schiavo, M. F., 2008. Aviation Security and the Legal Environment, The Context Of Aviation Security Management (Edt. Andrew R. Thomas), London: Greenwood Publishing, 122-142.
- [7] Dillingham, G. L., 2003. Aviation Security: Progress Since September 11, 2001, And The Challenges Ahead (Ed. Jennifer Zellan) Aviation Security: Current Issues and Developments, New York: Nova Science Publishers, 1-22.
- [8] Berrick, C. A., 2005. Aviation Security: Federal Action Needed to Strengthen Domestic Air Cargo Security, <https://www.gao.gov/assets/gao-06-76.pdf>, 20.07.2021.
- [9] Temasi, G. ve Demichela, M., 2011. Risk Assessment Techniques for Civil Aviation Security, Elsevier, 96, 892-899.
- [10] Enerstvedt, O. M., 2016. Aviation Security, Privacy, Data Protection and Other Human Rights: Technologies and Legal Principles, Langus: Springer.
- [11] European Commission, 2021. Aviation Security, https://ec.europa.eu/transport/modes/air/security_en, 20.07.2021.
- [12] IATA, 2021. Aviation Security, <https://www.iata.org/en/programs/security/>, 19.07.2021.
- [13] ICAO, 2006. Review Of The Global And Regional Avsec Developments And Activities, <https://www.icao.int/SAM/Documents/GREPECAS/2006/AVSCOMM05/avseccomm05wp03.pdf>, 19.07.2021
- [14] Aleman, M. A., 2008. The International Civil Aviation Security Program Established by ICAO, Context Of Aviation Security Management (Edt. Andrew R. Thomas), London: Greenwood Publishing, 65-77.
- [15] BBC, 2021. Belarus plane: What we know and what we don't, <https://www.bbc.com/news/world-europe-57239521>, 10.07.2021
- [16] Maida, A., 2021. The Ryanair Hijacking Pierced the Delusion of Flight, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/05/belarus-ryanair-hijacking/619028/>, 10.07.2021
- [17] Grove, T., 2021. Belarus Plane Diversion: What Happened to the Ryanair Flight and Who Is Roman Protasevich?, <https://www.wsj.com/articles/belarus-ryanair-plane-lukashenko-protasevich-11621874251>, 10.07.2021
- [18] Wheldon, T. 2021. How Belarus's 'aviation piracy' broke international law, <https://www.france24.com/en/europe/20210524-how-belarus-s-aviation-piracy-broke-international-law>, 07.07.2021
- [19] ICAO, 1944. Convention On International Civil Aviation, <https://www.icao.int/MID/Documents/2019/ACAO-ICAO%20Airworthiness/Session%201%20chicago%20convention%20final.pdf>, 25.07.2021.
- [20] Resmi Gazete, 1970. Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15427.pdf>, 25.07.2021.
- [21] ICAO, 1988. Protocol For The Suppression Of Unlawful Acts Of Violence At Airports Serving International Civil Aviation, Supplementary To The Convention For The Suppression Of Unlawful Acts Against The Safety Of Civil Aviation, Done At Montreal On 23 September 1971 Signed At Montreal On 24 February 1988, https://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/VIA_EN.pdf, 14.07.2021.
- [22] Weber, Y., 2021. When Belarus forced down a plane, it may have committed state-sponsored hijacking, <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/05/23/when-belarus-forced-down-plane-it-may-have-committed-state-sponsored-hijacking/>, Erişim: 14.07.2021
- [23] Troianovski, A. ve Nечepurenko, I., 2021. Belarus Forces Down Plane to Seize Dissident; Europe Sees 'State Hijacking', <https://www.nytimes.com/2021/05/23/world/europe/ryanair-belarus.html>, 10.07.2021.
- [24] NFP, 2021. Poland Condemns Belarus Plane Diversion As "Act Of State Terrorism" And Calls For EU Action,

<https://notesfrompoland.com/2021/05/24/poland-condemns-belarus-plane-diversion-as-act-of-state-terrorism-and-calls-for-eu-action/>, 20.07.2021.

- [25] BBC, 2020. Belarus 'Diverts Ryanair Flight to Arrest Journalist', Opposition Says,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-57219860>, 20.07.2021.
- [26] DW, 2021. AB'den Belarus'a: Uçak kaçırmanın sonuçları olacak,
<https://www.dw.com/tr/abden-belarusa-u%C3%A7ak-ka%C3%A7%C4%B1rman%C4%B1n-sonu%C3%A7lar%C4%B1-olacak/a-57639496>, 10.07.2021
- [27] Seputyte, M. ve Kudrytski, A., 2021. Forced Landing of Ryanair Jet in Belarus Triggers Outrage,
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-23/belarus-detains-reporter-on-ryanair-flight-forced-down-in-minsk>, 10.07.2021
- [28] Euronews, 2021. Belarusian airlines banned from flying over EU or using its airports,
<https://www.euronews.com/2021/06/04/brussels-bans-belarusian-airlines-from-flying-over-eu-s-airspace>, 10.07.2021.
- [29] Akkutay, B. L., 2017. Uluslararası Hukukta Sivil ve Devlet Hava Aracı Ayrımı, TAAD, 8(31), 315-348.
- [30] Gaudin, A., 2013. Forced Detour of Bolivian President Evo Morales' Plane Causes International Incident,
<https://digitalrepository.unm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=15160&context=notisur>, 14.07.2021.
- [31] Lally, K. ve Forero, J., 2013. Bolivian president's plane forced to land in Austria in hunt for Snowden,
<https://conspiracytech.com/Bolivian%20president%E2%80%99s%20plane%20forced%20to%20land%20in%20Austria%20in%20hunt%20for%20Snowden%20-%20The%20Washington%20Post.pdf>, 14.07.2021.
- [32] DW, 2013. Snowden şüphesi uçak indirdi,
<https://www.dw.com/tr/snowden-%C5%9F%C3%BCphesi-u%C3%A7ak-indirdi/a-16925775>, 14.07.2021
- [33] BBC, 2013. Snowden case: Bolivia condemns jet 'aggression',
<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-23158242>, 14.07.2021.
- [34] Human Rights Watch, 2021. Iran: Ukraine Airline Victims' Families Harassed, Abused,
<https://www.hrw.org/news/2021/05/27/iran-ukraine-airline-victims-families-harassed-abused>, 20.07.2021.
- [35] Amarasinghe, P. ve Jayawardne, E., 2020. International Law and the Downing of Ukraine International Airlines Flight 752,
<https://besacenter.org/ukraine-international-airlines-iran/>, 20.07.2021.